

ЙИРИК СОЛИҚ ТЎЛОВЧИЛАР СОЛИҚ МАЪМУРЧИЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Жумаев Шухрат

Тошкент давлат иқтисодиёт университети, PhD

Аннотация. Ўзбекистон Республикасида солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар йиғилувчанлигининг зарур даражасини таъминлаш, йирик солиқ тўловчилар фаолиятини ташкил этиш, солиқ тўловчиларнинг солиқ маъмуриятчилигини амалга ошириш ҳамда солиқ мажбуриятларини бажариш бўйича ўзаро ҳамкорлик асосида сервис-техник хизмат кўрсатилишини тубдан такомиллаштиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Калит сўзлар: солиқ, бюджет, солиқ маъмуричилиги, йирик солиқ тўловчилар, солиқ салоҳияти, солиқ юки, солиқ ставкаси, солиқ тушумлари, солиқ имтиёзлари.

ОСОБЕННОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ ДЛЯ КРУПНЫХ НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИКОВ

Жумаев Шухрат

Ташкентский государственный экономический университет, к.э.н.

Абстрактный. В Республике Узбекистан особое внимание уделяется обеспечению необходимого уровня собираемости налогов и других обязательных платежей, организации деятельности крупных налогоплательщиков, осуществлению налогового администрирования налогоплательщиков, коренному совершенствованию оказания сервисно-технических услуг на основе взаимное сотрудничество в выполнении налоговых обязательств.

Ключевые слова: налог, бюджет, налоговое администрирование, крупные налогоплательщики, налоговый потенциал, налоговая нагрузка, налоговая ставка, налоговые поступления, налоговый кредит.

SPECIFIC FEATURES OF IMPROVING TAX ADMINISTRATION FOR LARGE TAXPAYERS

Jumaev Shukhart

Tashkent State University of Economics, PhD

Abstract. In the Republic of Uzbekistan, special attention is paid to ensuring the required level of collection of taxes and other mandatory payments, organizing the activities of large taxpayers, implementing the tax administration of taxpayers, and fundamentally improving the provision of service and technical services based on mutual cooperation in the fulfillment of tax obligations.

Key words: tax, budget, tax administration, large taxpayers, tax potential, tax burden, tax rate, tax revenues, tax credits.

Кириш.

Солиқ маъмуричилиги жараёни ўзига хос таркибга ва тузилишга эга бўлиб, у турли-туман фаолиятларни (хуқуқий, иқтисодий, ижтимоий, маданий) қамраб олади. Солиқ тизимининг қанчалик самарали ишлаши кўпинча солиқ маъмуричилигининг самарали ташкил этилиши ва амалга оширилишига боғлиқ бўлади. Солиқ менежментининг энг муҳим элементини солиқ маъмуричилиги ташкил этади. Қайд этиш жоизки, солиқ маъмуричилиги тушунчаси бу замонавий тушунча сифатида солиқ жараёнини ташкил этиш ва бошқариш муносабатлари тушунчасининг синоними сифатида кириб келди.

Ўзбекистон Республикасида Йирик солиқ тўловчилар фаолиятини ташкил этиш, уларнинг солиқ маъмуриятчилигини амалга ошириш ҳамда солиқ мажбуриятларини бажариш бўйича ўзаро ҳамкорлик асосида сервис-техник хизмат кўрсатилишини тубдан такомиллаштиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Ўзбекистон солиқ тизимида йирик солиқ тўловчиларнинг фискал аҳамияти жуда юқори ҳисобланиши, йирик солиқ тўловчилар томонидан бюджетга тўланган маблағларнинг умумий бюджет тушумларидаги ўрни юқорилиги сабабли уларнинг солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш жуда муҳим аҳамиятга эга.

Адабиётлар шарҳи.

Илмий тадқиқотларда Йирик солиқ тўловчилар солиқ маъмурчилиги масаласи кенг миқёсдаги долзарб тадқиқот йўналиши сифатида ўрганилиб келинмоқда.

Жумладан, австралиялик олимлар Akhand (2014) ва Grob (2017) томонидан ривожланаётган мамлакатларда йирик солиқ тўловчиларни бошқарувини махсус бўлинмалар томонидан назорат қилиш тизимини жорий этишда эришилган ютуқлар ва камчиликлар тадқиқ қилинган.

Ahmed (2018) тадқиқотида йирик солиқ тўловчилар солиқ маъмуриятчилигига оид Покистон тажрибаси келтирилган. Россиялик олимлардан Пепеляев (2004; 2006) тадқиқотларида ушбу жараёнларнинг қонунийлиги ва тармоқ бошқарувининг самарадорлиги муаммоларига алоҳида эътибор қаратиб, солиқ органлари фаолиятидаги ҳуқуқий ва функционал камчиликларга баҳо берилган. Шу билан бирга, йирик солиқ тўловчиларнинг солиқ маъмуриятчилиги оид тадқиқотлар кенгайиб, Каратаев (2010; 2011), Айтхожина (2011), Белугина (2015), Струкова (2016) каби тадқиқотчилар йирик солиқ тўловчиларнинг ўзига хос хусусиятларини илмий-амалий жиҳатдан тадқиқ қилган.

Жумладан, Гончаренко (2015) тадқиқотларида йирик солиқ тўловчиларнинг трансфер нархлардан фойдаланиш муаммоларини тадқиқ қилган, Новосёлов (2012) ва Королевалар (2015) солиқ тўловчиларнинг консолидациялашган алоҳида тузилмасини жорий этилишининг муҳимлигини илмий асослаган.

Тадқиқот методологияси.

Мақолада мантиқий усул ва моделлаштириш усуллари, таҳлил ва синтез, норматив ёндашув, тизимли ва қиёсий таҳлил, статистик таҳлил усулларида фойдаланилган.

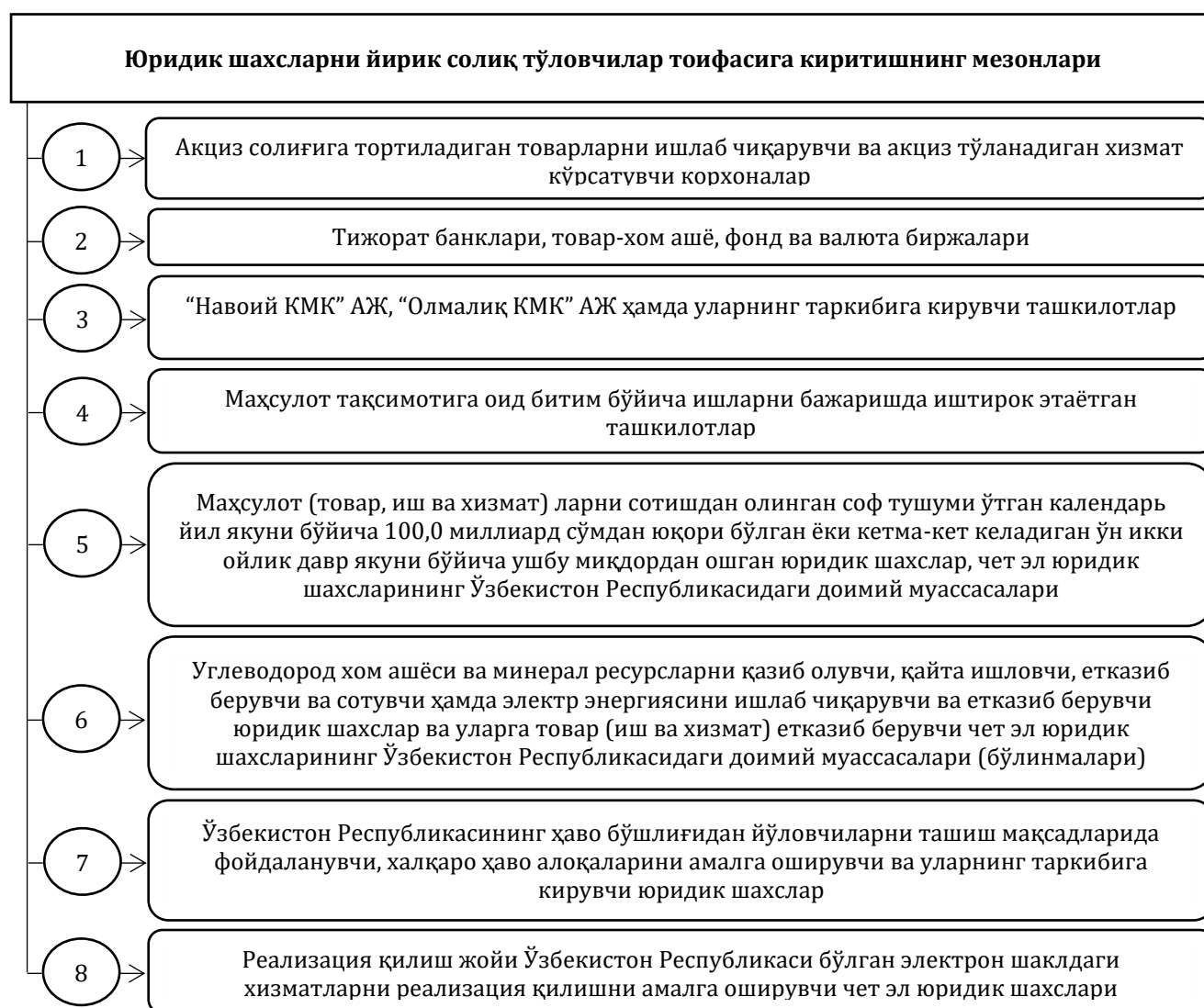
Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Янги Ўзбекистон шароитида солиқ сиёсатининг муҳим устувор йўналишларидан бири бу миллий иқтисодиётимизда, қолаверса давлат бюджети бюджетларининг даромадларини шакллантиришда катта аҳамият касб этиб келаётган нисбатан солиқ тўловчи корхоналарга алоҳида солиқ режимлари сифатида солиқ маъмурчилигининг қўлланишидир. Бунинг бир қатор сабаблари мавжуддир. Биринчидан, тадбиркорлик субъектларининг фаолияти, ишлаб чиқариш қуввати ҳамда мамлакат ғазнасига қўшадиган ҳиссаси бир хил бўлмайди, бу уларнинг чуқур иқтисодий табақалашувидан далолат беради. Солиқ тўловчиларга нисбатан солиққа тортиш тамойилларида ягоналик ёндашув амал қилсада, бироқ, солиқ тўловчиларнинг ҳажмига нисбатан солиқ сиёсати (маъмурчилиги)ни юритиш жаҳон амалиётида ўз самарасини бериб келмоқда. Иккинчидан йирик қувватга эга бўлган корхоналарнинг ишлаб чиқариш технологияси ва уларнинг товар (хизмат, иш)лар айланмасининг таркибий тузилмаси анча мураккаб бўлади, уларни эътиборга олган ҳолда уларга нисбатан алоҳида солиқ режимини қўллаш фойдали ҳисобланади. Учунчидан, ҳар қандай олинган миллий иқтисодиёт доирасида корхоналарни уларнинг кўламига қараб гуруҳлаган ҳолда иқтисодий сиёсат юритиб келинади ва уларнинг иқтисодий салоҳияти баҳолашиб, фискал салоҳияти ҳам аниқланади. Солиқ тўловчиларнинг фискал салоҳиятини баҳолаб бориб, уларни алоҳида гуруҳлар доирасида таҳлил қилишни ва шунга мос солиқ сиёсатини амалга оширишни тақозо этади. Бундан кўринадики, солиқ тўловчиларни кўламийлик жиҳатдан солиққа тортиш турли йўналишдаги алоҳида солиқ маъмурчилигини тақозо этади.

Ўзбекистон солиқ тизимида йирик солиқ тўловчиларга оид солиқ маъмурчилиги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 июлдаги "Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини

ошириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги ПФ-5116-сонли Фармонида алоҳида белгилаб берилди. Ушбу фармонда Янги Ўзбекистон солиқ тизимининг муҳим муаммолари билан биргаликда миллий солиқ тизимида солиқ маъмурчилигини тубдан такомиллаштиришнинг муҳим йўналишлари кўрсатиб ўтилди. Унга кўра, "солиқ маъмуриятчилиги ва назоратини ташкил этиш тартиби ҳамда методологиясини тубдан такомиллаштириш, хўжалик юритувчи субъектлар ва жисмоний шахсларнинг солиқ юкини янада камайтириш, бир хил солиқ солиш объектларига эга бўлган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни бирлаштириш, солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибини қўллаш учун қўшимча мезон (оборотнинг чегаравий миқдори) жорий этишни ва ушбу миқдор ошган корхонага, кичик тадбиркорлик субъекти мақомини сақлаб қолган ҳолда, қўшимча солиқ мажбуриятларини белгилаш, хўжалик юритувчи субъектларни "йирик солиқ тўловчилар" тоифасига киритиш мезонларини белгилаш" каби устувор вазифалар белгилаб берилди ҳамда йирик солиқ тўловчилар тоифасига кирувчи солиқ тўловчиларга нисбатан алоҳида солиқ маъмурчилиги шакллантирила бошланди, шу билан бир қаторда унинг ҳуқуқий асослари шакллантирила бошланди.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2019 йил 12 июлда 3172-рақам билан рўйхатдан ўтказилган "Юридик шахсларни йирик солиқ тўловчилар тоифасига киритишнинг мезонларини белгилаш тўғрисидаги низом" тасдиқланди. Унда эса, юридик шахс мақомига эга бўлган йирик солиқ тўловчилар тоифасига киритишнинг мезонлари белгилаб берилди.

1-расм. Юридик шахсларни йирик солиқ тўловчилар тоифасига киритишнинг мезонлари.⁵⁶

⁵⁶ "Юридик шахсларни йирик солиқ тўловчилар тоифасига киритишнинг мезонларини белгилаш тўғрисидаги низом" асосида муаллиф томонидан тузилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2018 йил 26 июндаги ПҚ-3802-сон қарорида ҳам мамлакатимиз солиқ тизимида йирик солиқ тўловчиларга оид давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга ошириладиган солиқ маъмурчилиги билан боғлиқ устувор вазифалар ҳам белгилаб берилган. Йирик солиқ тўловчиларга оид солиқ маъмурчилигини ташкил қилишда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 17 апрелдаги 320-сон “Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори билан тасдиқланган “Йирик солиқ тўловчилар бўйича ҳудудлараро давлат солиқ инспекцияси тўғрисида Низом” алоҳида аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси таркибига кирувчи институционал тузилма - Йирик солиқ тўловчилар бўйича ҳудудлараро давлат солиқ инспекцияси тузилди ва унга асосий вазифа сифатида жойлашган жойи ва амалга ошираётган фаолиятдан қатъий назар, йирик солиқ тўловчиларнинг солиқ маъмуриятчилигини амалга ошириш вазифаси юкланди.

Унда Йирик солиқ тўловчилар бўйича ҳудудлараро давлат солиқ инспекциясининг йирик солиқ тўловчилар фаолиятини тартибга солиш масалалари кўрсатилган ва “жойлашган жойи ва амалга ошираётган фаолиятдан қатъий назар, йирик солиқ тўловчиларнинг солиқ маъмуриятчилигини амалга ошириш вазифаси юкланган”⁵⁷.

Мазкур инспекциянинг асосий вазифалар сифатида: “йирик солиқ тўловчилар ҳисобини ташкил этиш ва улардан солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларида кўзда тутилган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўлиқ тушишини таъминлаш, йирик солиқ тўловчилар фаолиятида солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя қилиниши бўйича солиқ назоратини ташкил этиш, йирик солиқ тўловчиларга солиқ мажбуриятларини бажариш бўйича ўзаро ҳамкорлик асосида сервис-техник хизмат кўрсатилишини амалга ошириш, йирик солиқ тўловчилар маъмуриятчилиги доирасида солиққа оид ҳуқуқбузарликларни профилактика қилиш, аниқлаш ва олдини олиш бўйича комплекс тадбирларни амалга ошириш белгиланди.

Бугунги кунда йирик солиқ тўловчиларга оид солиқ маъмурчилигидаги мавжуд муаммолардан бири Йирик солиқ тўловчилар тоифасига киритилган юридик шахслар календарь йил якуни билан “Юридик шахсларни йирик солиқ тўловчилар тоифасига киритишнинг мезонларини белгилаш тўғрисидаги Низом”нинг 4-бандида кўрсатилган мезонларга жавоб бермаса, ушбу хўжалик юритувчи субъектлар навбатдаги уч йил мобайнида йирик солиқ тўловчилар тоифасида қолади. Бунинг натижасида эса, маҳсулот (товар, иш ва хизмат)ларни сотишдан олинган соф тушуми 100 миллиард сўмдан кам бўлган солиқ тўловчиларни кейинги уч йил мобайнида йирик солиқ тўловчилар тоифасида қолиши, мазкур корхоналар йирик солиқ тўловчи ҳисобланмасада йирик солиқ тўловчилар сонининг асоссиз кўпайишига ҳамда Йирик солиқ тўловчилар бўйича ҳудудлараро давлат солиқ инспекциясининг иш юкмасининг ошишига сабаб бўлмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг 2019 йил 12 июлдаги “Юридик шахсларни йирик солиқ тўловчилар тоифасига киритишнинг мезонларини белгилаш тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида” 3172-сон билан тасдиқланган Низомга асосан, Йирик солиқ тўловчилар рўйхатига киритилган ёки рўйхатидан чиқарилган юридик шахслар Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан тегишли қарор қабул қилинган кундан эътиборан беш кун ичида ёзма равишда, шу жумладан солиқ тўловчининг шахсий кабинетини орқали хабардор қилиниши назарда тутилган. Лекин бугунги кунда йирик солиқ тўловчилар тоифасига ўтказиш учун Солиқ қўмитаси томонидан тегишли қарор қабул қилиш мураккаб жараёнларни ташкил этиб келмоқда. Бундан ташқари йил якуни билан кейинги солиқ даври бошлангунга қадар бир ойдан кечикмай Солиқ қўмитаси қарори асосан тасдиқланиши керак.

Хулоса ва таклифлар.

Солиқ тўловчиларни солиққа тортиш тартиби, тамойиллари, солиқ механизми ва солиқ сиёсатида уларни турли хил тоифаларга ажратиш асосида солиққа тортиш Ўзбекистон солиқ сиёсатида устуворлик касб этиб бормоқда. Давлат солиқ сиёсатининг стратегияси ва тактикалардан келиб чиқиб, солиқ тўловчиларнинг маълум бир гуруҳларига нисбатан алоҳида

⁵⁷ “Йирик солиқ тўловчилар бўйича ҳудудлараро давлат солиқ инспекцияси тўғрисида Низом”.

солиқ маъмурчилигини такомиллаштириб борилади. Бу эса, солиққа тортишнинг адолатлилиги тамойилининг қанчалик қўлланилишига боғлиқ бўлади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, йирик солиқ тўловчилар солиқ маъмурчилигини янада яхшилаш, мавжуд муаммоларни бартараф қилиш билан боғлиқ қуйидаги таклифларни амалиётга жорий қилиш мақсадга мувофиқ:

1. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2019 йил 12 июлда 3172-сон билан рўйхатга олинган “Юридик шахсларни йирик солиқ тўловчилар тоифасига киритишнинг мезонларини белгилаш тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида” қарор билан билан тасдиқланган Низомнинг:

- в) бандини Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 мартдаги “Навоий конметаллургия комбинати” давлат корхонасини ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида ПҚ-4629-сонли қарори ҳамда “Геология-қидирув ишларини янада рағбатлантириш ва ер қаъридан фойдаланувчиларга солиқ солиш тартибини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6319-сонли фармонлари талабларидан келиб чиқиб, қуйидаги “Қимматбаҳо металл ва тошларни, шунингдек нодир, қора ва рангли метал рудаларини қазиб олиш билан шуғулланувчи юридик шахслар” таҳририда ўзгартириш;

е) бандини Солиқ кодексининг 36-моддасига асосан доимий муассаса деганда ҳар қандай бўлинма тушунилиши сабабли, “углеводород ҳом ашёси ва минерал ресурсларни қазиб олувчи, қайта ишловчи, етказиб берувчи ва сотувчи ҳамда электр энергиясини ишлаб чиқарувчи ва етказиб берувчи юридик шахслар ва уларга товар (иш ва хизмат) етказиб берувчи чет эл юридик шахсларининг Ўзбекистон Республикасидаги доимий муассасалари. Бундан автомобилларга ёқилғи қуйиш шаҳобчалари мустасно” таҳририда ўзгартириш таклиф этилади.

- Низомнинг 4-бандида кўрсатилган мезонларга жавоб бермаса, ушбу хўжалик юритувчи субъектлар навбатдаги икки йил мобайнида йирик солиқ тўловчилар тоифасида қолиши таклиф этилади.

- Низомнинг 7-банди талаблари татбиқ этиладиган йирик солиқ тўловчилар рўйхати ҳар йили йил якуни билан кейинги солиқ даври бошлангунга қадар бир ойдан кечикмай Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва Молия вазирлиги Солиқ қўмитаси раисининг буйруғига асосан тасдиқланиши мақсадга мувофиқ бўлади.

- Низомнинг 4-банди “д” кичик бандида кўрсатилгандан ташқари юридик шахслар солиқ мажбурияти юзага келган тақдирда, ушбу юридик шахслар йирик солиқ тўловчилар тоифасига айнан шу пайтдан ўтказилади ва йил якуни билан кейинги солиқ даври бошлангунга қадар бир ойдан кечикмай Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси раисининг буйруғига асосан тасдиқланиши “Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва Молия вазирлиги Солиқ қўмитаси раисининг буйруғи” сўзлари билан тўлдириш таклиф этилади. Ушбу ҳолатда меъёрий-ҳуқуқий ҳужжат терминологияда кўрсатилиши ҳужжат алмашинувини тезлаштириб, корхоналарга қулайликлар беради.

Адабиётлар / Литература/Reference:

Akhand Z. (2014) Understanding the effects of coercive and persuasive tax compliance tools on large corporate taxpayers [online] // Journal of Australian Taxation. Vol. 16, No. 2. P. 206–258.

Ahmed M.A. (2018) Pakistan: wither tax reforms– the case of large taxpayers’ unit, Islamabad // Journal of Tax Reform. Vol. 4, No. 3. P. 202–222.

Grob P. (2017) Tax governance and justified trust [online] // Taxation in Australia. Vol. 52, No. 5. P. 261–265.

Айтхожина Г.С. (2011) Особенности планирования выездных налоговых проверок крупнейших налогоплательщиков // Вестник Омского университета. Серия: Экономика. № 1.С. 190–192.

Белугина М.В. (2015) Налоговое администрирование крупнейших налогоплательщиков: проблемы, пути совершенствования // Инновационное развитие экономики. № 5 (29). С. 27–30.

Гончаренко Л.И., Вишневская Н.Г. (2015) Налоговый контроль применения трансфертных цен крупнейшими налогоплательщиками: актуальны ли изменения правил? // Экономика. Налоги. Право. № 2. С. 112–119.

Новосёлов К.В. (2012) Консолидированные группы налогоплательщиков. Кто они? // Налоговая политика и практика. № 1. С. 34–39.

Каратаев А.С., Каратаева Е.Г. (2010) Теория налогового контроля и ее обусловленность особенностями налогового администрирования крупнейших налогоплательщиков // Экономические науки. № 69. С. 153–156.

Каратаев А.С. (2011) Налоговая политика государства в отношении крупнейших налогоплательщиков // Инновационное развитие экономики. 1 № 2. С. 23–32.

Королева Л.П. (2015) Роль консолидированной группы налогоплательщиков в обеспечении инновационного прорыва: быть или не быть // Journal of Tax Reform. Т. 1, №. 2-3. С. 177–193.

Пепеляев С. (2004) Структура налоговой службы: время исправлять ситуацию // Экономика и жизнь. № 12.

Пепеляев С.Г. (2006) Актуальные проблемы законодательства и правоприменительной практики налогового администрирования крупнейших налогоплательщиков // Правовые проблемы налогового администрирования крупнейших налогоплательщиков. М.: ВолтерсКлувер.

Струкова Л.А. (2016) Проблемы налогового администрирования крупнейших налогоплательщиков // Actualscience. Т. 2, №. 11. С. 269–271.